

werd nu hoofdzakelijk in handen genomen door Amsterdamse studenten, onder wie Rübsaam en een tweede student in de medicijnen, S. A. de Lange, die al met van der Veen en Badrian samengewerkt hadden. Enkele maanden later telde de 'nieuwe' PBC ca. honderdvijftig vaste medewerkers. Zij was toen, rekening houdend met de veiligheidseisen, meer gedecentraliseerd opgebouwd: zij bestond uit verschillende, technisch zelfstandig werkende groepen¹ die elk 'eigen' tekenaars en fotografen bezaten en in of buiten Amsterdam met 'eigen' cliché-fabrieken en drukkerijen in contact stonden. Naast de productie van nagemaakte papieren was ook de distributie gedecentraliseerd: op verschillende adressen in Amsterdam had de PBC aparte 'kantoren' waar illegale werkers zich, uiteraard na behoorlijk geïntroduceerd te zijn, kondenervoegen om nagemaakte distributiebescheiden, 'achterom' verkregen persoonsbewijzen, stempels en reeksen nagemaakte officiële Duitse en Nederlandse papieren in ontvangst te nemen. De leiding onderhield met speciale koeriersters een eigen postdienst die een 'centraal postkantoor' bezat en had ook een aparte afdeling gevormd waar men van elk officieel papier dat van Duitse of Nederlandse autoriteiten uitging, zorgvuldig onderzocht, met welke technische middelen het zo snel mogelijk nagemaakt kon worden – dat alles ten dienste van diegenen op wier bescherming het gehele falsificatiewerk gericht was: illegale werkers en onderduikers.

Diverse verzorgingsgroepen

Mèt de eerste illegale werkers en onderduikers zijn ook de eerste verzorgingsgroepen ontstaan. Zo begon de illegale CPN al in '40 aan de opbouw van een aparte organisatie die gelden inzamelde welke in een 'Solidariteitsfonds' terecht kwamen; uit dat fonds werd niet alleen een deel van het illegale werk gefinancierd maar ontvingen ook de eerste 'weigeraars' van de arbeidsinzet en 'contractbrekers' (tot april '42 waren dat allen werklozen) een kleine uitkering. Er waren meer van die fondsen – wij komen er aan het slot van dit hoofdstuk nog op terug. Wat wij hier willen onderstrepen is dat die illegale werkers en onderduikers na verloop van tijd behalve aan geld ook behoefte kregen aan identiteitsbewijzen (het persoonsbewijs werd in '41 uitgereikt)

¹ De groepen werden geleid door de Lange, mr. H. W. Sandberg en de kantoorbediende D. Reyneker; Rübsaam onderhield vooral de contacten van de PBC met andere illegale organisaties.